

Recenzje

Zeszyty Naukowe KUL 65 (2022), nr 3 (259)

DOI: 10.31743/znkul.13927

EUGENIUSZ MOCZUK

Rec.: Janusz Mariański, *Wartości moralne w świadomości maturzystów puławskich (raport z badań socjologicznych zrealizowanych w latach 1994–2021)*, Wyższa Szkoła Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie, Lublin 2022, ss. 524.

Recenzowana monografia w sposób całościowy i wyczerpujący ukazuje zagadnienia aksjologiczne dotyczące populacji młodzieży szkolnej. Stanowi swoistą diagnozę społeczną, nie tylko pokazującą, jak jest, ale także prognozującą, jak będzie. Jej czytelnikami, oprócz pracowników nauki zajmujących się tematyką aksjologiczną i juwentologiczną, mogą być przedstawiciele praktyki zawodowej, w tym nauczyciele wszystkich typów szkół, katecheci szkolni oraz księża. Publikacja może stać się również elementem kształtowania szeroko rozumianej polityki społecznej, zarówno na poziomie państwowym, jak i lokalnym, szczególnie w sferze kształtowania stosunków międzyludzkich i relacji międzypokoleniowych. Dlatego winna trafić do przedstawicieli władz państwowych i samorządowych wszystkich szczebli jako jedna z pomocy w tworzeniu lokalnych programów rozwiązywania problemów społecznych młodzieży. Winni być nią również zainteresowani przedstawiciele trzeciego sektora, szczególnie ci, którzy zajmują się problematyką młodzieży. Dostarcza bowiem nie tylko wiedzy o zagadnieniach aksjologicznych i kondycji moralnej współczesnej młodzieży, ale także pozwala zrozumieć mechanizmy zmian w systemach aksjologicznych oraz przemyśleć etapy oddziaływań profilaktycznych w tej sferze. Ponadto jako źródło informacji o współczesnej młodzieży, jej systemach wartości oraz ich przeobrażeniach winna trafić do studentów z kierunków socjologicznych, pedagogicznych, psychologicznych, prawnych, nauki o rodzinie i polityki społecznej, gdyż może być przydatna w przygotowywaniu ilościowych badań socjologicznych, tworzenia pytań badawczych i hipotez, analizy wyników badań i ich interpretacji oraz formułowania wniosków z badań.

Książka mieści się w naukowej konwencji zarówno socjologii moralności, jak i socjologii młodzieży. Przyjmując pierwszą perspektywę, należy zwrócić uwagę na to, że socjologia moralności, to subdyscyplina socjologii zajmująca się badaniem systemów moralnych, ich funkcjonowania w społeczeństwach, mechanizmów funkcjonowania moralności i zjawisk moralnych, ich genezy

i wpływu na społeczeństwo. Problemami badawczymi socjologii moralności są kwestie genezy moralności traktowanej jako kategoria ogólna, zagadnienia kulturowego zróżnicowania moralności, typologie moralności, badania uwarunkowań moralności, analizy funkcji społecznej moralności oraz rozwój moralny jednostki. Socjologia moralności analizuje zatem zagadnienia definicyjne moralności, a także zmienność form moralnych i jej dynamikę w ujęciu temporalnym. W drugiej perspektywie, socjologia młodzieży, to subdyscyplina socjologii, której przedmiotem analiz jest młodzież jako kategoria społeczna. Młodzi reprezentują etap w życiu człowieka, w którym spełniają się doniosłe, a nawet najważniejsze zmiany w rozwoju jednostki – uniezależnianie się od rodziców, budowanie własnej autonomii oraz konstruowanie i wykorzystanie umiejętności społecznych. Charakterystycznymi wyznacznikami zachowania się młodzieży pozostaje pierwiastek buntu wobec wartości obowiązujących w świecie ludzi dorosłych, a także problematyka przemian w rytuałach inicjacyjnych, w tym dotyczących przechodzenia od dzieciństwa do dorosłości, które we współczesności nie są tak ostro zaznaczane. Istotne są także zmiany fizyczne warunkujące przeistaczanie się dziecka w dorosłego człowieka.

Młodzież jest to kategoria społeczna oscylująca między dzieciństwem a dorosłością, bardzo podatna na wpływy otaczającej rzeczywistości. Z jednej strony zmienia świat, wprowadza w nim swoje udoskonalenia i stawia opór zaistniałym czynnikom, z drugiej pozwala na swobodny rozwój ponowoczesności. Definiując pojęcie „młodzież” i „młodość”, nauka posługuje się różnymi kryteriami: biologicznymi – jako dojrzewanie organizmu; psychologicznymi – jako osiągnięcie dojrzałości emocjonalnej, intelektualnej, osobowościowej, jak też tworzenie obrazu siebie; pedagogicznymi – jako przebieg procesu kształcenia i wychowania; społecznymi i kulturowymi – jako element dojrzałości społecznej i podejmowanie określonych ról społecznych; ekonomicznymi – jako osiągnięcie samodzielności w zakresie zaspokajania różnorodnych potrzeb materialnych, warunkującej start w życie dorosłe; prawnymi – jako osiągnięcie zdolności do wykonywania określonych czynności prawnych. Na gruncie socjologii młodzież stanowi odrębną kategorię społeczną, nacechowaną niepełnym dostępem do uprawnień społecznych, jeszcze nie podporządkowaną całkowicie obowiązkom społecznym. Sytuacja społeczna młodzieży jest przejściowym stanem niedojrzałości, nieodpowiedzialności i otwartości na perspektywy życiowe. Młodzież stanowi jednak siłę witalną i źródło odnowy społeczeństwa, mając określone potrzeby wieku młodzieńczego – bezpieczeństwa, miłości, szacunku, poczucia sukcesu, odkrywania sensu świata i własnego życia, jak też twórczości wyrażającej się w ciągłym dążeniu do odkrywania czegoś nowego. Zaspokojenie tych potrzeb nie tylko warunkuje właściwy rozwój biologiczny, intelektualny i emocjonalny młodzieży, ale ukierunkowuje młodą osobę do podejmowania w przyszłości określonych ról społecznych. Wśród nich jest kształtowanie systemów moralnych.

Z metodologicznego punktu widzenia recenzowana książka spełnia warunki, aby została uznana za istotne opracowanie z zakresu socjologii moralności, jak i socjologii młodzieży, wnoszące znaczący wkład do nauk socjologicznych. Zawarte w niej podejście dualistyczne pozwala analizować zagadnienie z dużo większą wnikliwością niż w przypadku ujęcia jednoelementowego. Stanowi to niewątpliwie wartość dodaną, która pozwala także na śledzenie toku wywodów autora i rozumienia wniosków zawartych na końcu każdego rozdziału oraz w zakończeniu. Monografia jest ułożona w sposób klasyczny i składa się z ośmiu rozdziałów. Każdy z nich ma wprowadzenie do prezentowanej tematyki, teoretyczne rozwinięcie, omówienie wyników badań, a także ich podsumowanie. Taki układ ułatwia śledzenie wywodów autora, jak również pozwala na traktowanie danego rozdziału autonomicznie, chociaż w kontekście całej monografii i końcowych wniosków, jest możliwe spojrzenie na opracowanie w sposób zbiorczy. We wstępie autor wskazuje cel opracowania, jakim jest socjologiczna analiza tempa przemian w moralności współczesnej młodzieży, przy założeniu że młodzież w stosunku do pokolenia osób starszych stanowi kategorię społeczną podlegającą szczególnym przemianom w religijności i moralności. Przyjęto, że religijne, moralne i kulturowe definicje moralności tracą swoją jakość pewności i stają się kwestią swobodnego wyboru, a systemy wartości nie są już czymś społecznie danym, lecz osiąganym i konstruowanym indywidualnie. Wartości moralne analizowano w kontekście przemian społeczno-kulturowych współczesnego społeczeństwa polskiego, dostrzeżono również, że zmiany w warunkach narastającego pluralizmu społecznego i moralnego prowadzą do pojawienia się kryzysu moralnego społeczeństwa. Jest to istotne, gdyż relatywizm moralny i aksjologiczny młodego pokolenia wpływać będzie w kolejnych pokoleniach na postrzeganie i sposób realizowania systemów moralnych. Ich dekompozycja będzie zmuszała do przyjęcia innego systemu moralnego. Otwartym pozostaje pytanie, czy będzie to kontynuacja z przeszłości, czy też coś nowego, z czym społeczeństwo będzie mierzyło się za kilkadziesiąt lat.

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Założenia teoretyczne i metodologiczne badań socjologicznych* autor prezentuje podstawowe zagadnienia związane z pojęciem wartości moralnych, stawia badawcze pytania i hipotezy, omawia metodę i sposób przeprowadzenia badań, a także charakterystykę badanej populacji. Należy zauważyć, że badania były prowadzone na osi czasu, co nie jest zbyt częstą metodą stosowaną w polskiej literaturze naukowej. Poddano im taką samą populację w określonych odcinkach czasowych. Zaletą metodologiczną takich badań przejawia się zatem w tym, że to samo narzędzie badawcze wykorzystywano w kilku następujących po sobie badaniach, których wyniki są kompatybilne, czyli można je porównać ze sobą, wychwytyjąc podobieństwa i różnice, a także dostrzec dynamikę wypowiedzi respondentów. W rozdziale drugim *Podstawowe orientacje moralne* autor przedstawia zagadnienia związane

ze stosunkiem młodzieży do norm moralnych, zwraca uwagę na permissywnizm moralny młodzieży, ich autorytety moralne oraz system kształtujący przekonania moralne. Podobnie czyni w rozdziale trzecim *Wartości podstawowe i orientacje życiowe maturzystów puławskich*, opisując wartości podstawowe jako fakt społeczny, w tym kwestię wolności jako wartości indywidualnej i społecznej, zagadnienia konfliktu między wolnością i równością społeczną oraz kwestię sprawiedliwości jako wartości podstawowej. Wszystko to czyni na tle orientacji życiowych młodzieży. W rozdziale czwartym *Wartości codzienne i wartości sensotwórcze* omawia znaczenie wartości w życiu codziennym, jak też wartości nadające sens życiu. W rozdziale piątym *Wartości prospołeczne i egoistyczne maturzystów* analizuje kwestie natury ludzkiej i zachowań prospołecznych oraz egoistycznych, zaufania społecznego, pomocy innym ludziom jako przejawu uznania wartości prospołecznych czy zasady wzajemności. W rozdziale szóstym *Rodzina jako wartość w ocenie maturzystów* traktuje o rodzinie jako wartości podstawowej, moralności małżeńsko-rodzinnej, stosunku respondentów do swoich rodziców, a także więzi rodzinnych w świadomości respondentów. W rozdziale siódmym *Rodzina jako środowisko wychowania moralnego* nawiązuje do procesu wychowania dzieci i poglądów respondentów o ich rodzicach. W ostatnim, ósmym rozdziale *Nowe problemy bioetyczne w narracji społecznej* wskazuje na zagadnienia związane z bioetyką, w tym poglądy respondentów o zapłodnieniu *in vitro*, klonowaniu ludzi, zmianie płci oraz eutanazji.

Opracowanie zwieńczone jest zakończeniem stanowiącym podsumowanie analizy wyników badań i przemyśleń własnych autora. Obejmuje ono m.in. następujące konkluzje: przemiany w moralności nie przebiegają po z góry określonej trajektorii, natomiast podlegają ciągłym zmianom i fluktuacjom; w badanych populacjach dostrzega się nie tylko wahania opinii na temat moralności, ale także wyraźną zmianę kierunkową w świadomości moralnej; moralność w społeczeństwie polskim staje się coraz bardziej autonomiczna, niezależna od religijności; sfera moralna, niezależnie od identyfikacji z wiarą religijną, traktowana jest jako sektor prywatny, zarezerwowany dla indywidualnych potrzeb, również w kategoriach satysfakcji i przyjemności. Choć przyjęte hipotezy badawcze potwierdziły się jedynie w części, ich wydziwisk pozwala jednak dostrzec tendencje relatywistyczne polskiej młodzieży w sferze stosunku do wartości i norm moralnych w przyszłości.

Pod względem naukowym i praktycznym recenzowana książka jest wartościowym opracowaniem, które może pozostać nie tylko monografią zagadnień z zakresu socjologii moralności i młodzieży, ale również stać się poradnikiem dla osób zajmujących się systemami normatywnymi społeczeństwa. Znaczenie ma także zawarta w niej literatura przedmiotu, obejmująca 635 pozycji naukowych. Pozwala ona nie tylko zapoznać się z tokiem wywodów autora, ale także na wykorzystanie w innych, podobnych badaniach przez osoby zainteresowane tą tematyką. Jest to kolejny walor publikacji, co należy podkreślić z satysfakcją.